

PAPER DETAILS

TITLE: Imam Züfer'in Hanefi Mezhebinde Tercih Edilen Görüşleri

AUTHORS: Mehmet Ali AYTEKİN

PAGES: 183-214

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/796760>

İmam Züfer'in Hanefi Mezhebinde Tercih Edilen Görüşleri*

Mehmet Ali AYTEKİN**

Öz: İmam Züfer, İmam 'Azam'ın önemli talebelerinden ve Hanefi fikhını tedvin eden on fakihten biridir. Bu nedenle fıkıh kitaplarında görüşlerine sıkça atıflar yapılmış, bazı konularda ictihadları mezhepte müftâbih kabul edilmiştir. Müftâbih kabul edilen görüşleri yanında müteahhirûn fukahadan birçoğu bazı meselelerde onun görüşünü tercih ederek bununla fetva vermiştir. Bu makalede İmam Züfer'in mezhepte müftâbih olan ictihadları ile birlikte fakihler tarafından tercih edilen fıkhi görüşleri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İmam 'Azam, Züfer, Hanefi Mezhebi, Müftâbih.

Imam Zufer's Views Preferred in the Hanefi Fiqh

Abstract: Imam Zufer, is one of the most outstanding students of Imam A'zam and among the ten scholars who have compiled the Hanefi fiqh. Therefore, his views were referred often in fiqh books, and his derivations from the Quran and Sunnah were accepted as the ones to be adhered to. Along these, many fiqh scholars in the following years have accepted his view and based their fetwa on Imam Zufer's views in some certain issues. The present study is about the derivations of Imam Zufer adhered to in the Hanafi madhab and his fiqh views accepted by fiqh scholars.

Keywords: Imam 'Azam, Zufer, Hanafi Madhab, Fiqh Views.

الآراء الفقهية الراجحة للإمام زفر في المذهب الحنفي

ملخص البحث:

يعتبر الإمام زفر أحد التلاميذ البارزين لأبي حنيفة وأحد المدونين للمذهب الحنفي ومن الفقهاء العشرة، لذلك ذُكرت آراؤه في الكتب الفقهية كثيراً وأصبحت بعض اجتهاداته هي المفتى بها في المذهب، وعلاوة على ذلك رجع الفقهاء من العلماء المتأخرين اجتهاداته في بعض المسائل، وفي هذا المقال نتناول الآراء الفقهية للإمام زفر الراجحة من قبل الفقهاء مع ذكر اجتهاداته التي يفتى بها.

الكلمات المفتاحية: الإمام الأعظم، زفر، المذهب الحنفي، المفتى به.

* Bu makale, "İmam Züfer'in Hanefi Mezhebindeki Konumu ve Fıkhi Görüşleri" adlı doktora tezimizden faydalanarak hazırlanmıştır.

** Dr., Diyanet İşleri Uzmanı, maliaytekin@hotmail.com.

A. GİRİŞ

Hanefî mezhebi sadece İmam Ebû Hanîfe'nin (v. 150/767) görüşlerinden değil, İmam Ebû Hanîfe ile birlikte İmam Züfer (v. 158/775), İmam Ebû Yûsuf (v. 182/798), İmam Muhammed (v. 189/805) ve benzeri öğrencilerinin ictihadlarından teşekkül eden bir mezheptir. Bu nedenle Ebû Hanîfe'nin ictihadının yanında zaman zaman diğer imamların ictihadları da mezhebin görüşü olarak kabul edilmiştir. Hatta örfe dayalı olan birçok meselede daha sonra örf değiştiği için müteahhirûn Hanefî fakihleri, imamların ictihadlarından farklı ictihadlarda bulunmuşlardır ki, bunlar mezhebin görüşü haline gelmiştir.¹

“Hanefî mezhebi, İmâm-ı ‘Azam’ın başında bulunduğu fıkıh mektebinin reylerinin mecmûu demektir.” diyen Ebû Zehre (v. 1974), bazı müelliflerin Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin ictihadlarını onun ictihadı gibi göstermeye çalıştıklarını, bunun ise kabul edilemez olduğunu, sonraki müctehidlerin ictihadları ile birlikte tercihlerin çoğaldığını, gayet muhkem ve ince usûllerle yapılan tercihler sayesinde de mezhebin gelişip zamanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde genişlediğini ifade eder.²

Bu nedenle bu makalede ilk önce konu ile alakalı yapılan çalışmalara ve Hanefî mezhebi imamlarının ictihadlarının tercih edilmesindeki usûllere, daha sonra da İmam-ı ‘Azam ile birlikte Hanefî mezhebini tedvin eden on fakihten³ biri olan İmam Züfer'in müftâbih olan ve sonraki fakihler tarafından tercih edilen görüşlerine yer verilecektir.

B. İMAM ZÜFER HAKKINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

İmam Züfer çok meşhur bir müctehid olmasına rağmen onunla alakalı yeterli düzeyde çalışmanın yapıldığı söylenemez. Yapılan çalışmalar da genellikle yüksek lisans düzeyinde olup son yıllara aittir. Burada Züfer hakkında yapılan çalışmalar

¹ Muhammed Ebû Zehre, *Ebû Hanîfe*, Trc. Osman Keskiöğlü, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997, s. 465; Sâid Bekdâş, *Tekvînü'l-Mezhebi'l-Hanefî*, Medine: Dâru's-Sirâc, 1436/2015, s. 91; Ahmet Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, İstanbul: İFAV, 2018, s. 90-93.

² Ebû Zehre, *a.g.e.*, s. 457, 470.

³ Ebû Hanîfe'nin torunu ve aynı zamanda dönemin fakihlerinden biri olan İsmail b. Hammad (v. 212/827) Ebû Hanîfe ile beraber fıkıh tedvin eden on kişinin Züfer, Ebû Yûsuf, Esed b. Amr (v. 190/806), Âfiye b. Yezîd el-Evdî (v. 162/779), Dâvûd et-Tâî (v. 165/782), Kâsım b. Ma'n (175/791), Ali b. Müshir (v. 189/805), Yahyâ b. Zekerîyyâ (v. 183/789), Hibbân b. Ali (v. 171/809), Mindel b. Ali (v. 168/785) olduğunu, bunların içinde de hiçbirinin Züfer ve Ebû Yûsuf gibi olmadığını ifade etmektedir. Hatîb el-Bağdadî, *Târîhu Bağdâd*, Medine, el-Mektebetü's-Selefiyye, [t.y.], XIV, 245, Biyografi No: 7558.

iki başlık altında ele alınacaktır. Ancak makalemizi dolaylı olarak ilgilendirdiği için, onun hayatı ve fıkhi görüşlerine dair yapılan çalışmalar hakkında ayrıntıya girilmeyecektir.⁴

1. Hayatı ve Fıkhi Görüşleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

Klasik dönemde İmam Züfer'in fıkhi görüşlerinin toplu olarak yer aldığı bir eser bulunmamaktadır. Ancak onun Hanefi mezhebinde delil bakımından yalnız kaldığı görüşlerini Necmüddin Ebû Hafs en-Nesefî (v. 537/1142) *el-Manzûmetü'l-Hilâfiyyât* adlı eserinde “*Bâbu'l-Cevâbâtî'l-letî Kâle Züfer Muhâlifen Eshâbehû fîmâ Zeker*” başlığı altında müstakil bir bâb halinde nakletmiştir. Nesefî, toplam üç yüz otuz beş beyitten oluşan bu bâbta, Züfer'in üç yüz yedi görüşünü manzum olarak zikretmiştir.⁵

Züfer'in hayatına dair yazılan ilk müstakil eser, ulaşabildiğimiz kadarıyla Muhammed Zâhid el-Kevserî'ye (v. 1952) aittir. Kevserî, *Lemehâtü'n-Nazar fî Sîreti'l-İmâm Züfer* adıyla yazdığı eserinde, Züfer'in hayatını ayrıntılı bir şekilde ele almış, ancak onun fıkhi görüşlerine yer vermemiştir. Eserde en dikkat çekici husus, Kevserî'nin, Züfer'in mutlak müctehid olduğuna dair verdiği bilgidir.⁶

Daha sonraki zamanlarda akademik düzeyde Züfer'in hem hayatını hem de fıkhi görüşlerini ele alan çalışmalar yapılmıştır. Bu bağlamda; Muhsin Koçak, *İmam Züfer ve Fıkhi* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1979, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Muhammed Bayraktar, *İmam Züfer, Eserleri ve İslam Hukukundaki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1988, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Rifat Uslu, *İmam Züfer'in Hayatı ve Fıkhi Görüşleri* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Ayşe Çeşme, *el-Mevsîlî'nin el-Muhtâr'ında Züfer'e Ait Görüşlerin Tahkiki* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Hüseyin Parmak, *Bedâiu's-Sanâî Temelinde İmam Züfer'in Hanefi Mezhebi İçerisinde İbadetlerle İlgili Görüşleri* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); Salih Güner, *İbn Rüşd'ün Bidâyetü'l-*

⁴ İmam Züfer hakkında yapılan çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Ali Aytekin, *İmam Züfer'in Hanefi Mezhebindeki Konumu ve Fıkhi Görüşleri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 8-14, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

⁵ Necmüddin Ebû Hafs Nesefî, *el-Manzûmetü'l-Hilâfiyyât*, Thk. Hasan Özer, Beyrut: Müessesetü'l-Reyyâ, 2010, s. 543-613.

⁶ Muhammed Zâhid Kevserî, *Lemehâtü'n-Nazar fî Sîreti'l-İmâm Züfer*, Kahire: Matbaatü'l-Envâr, 1949/1368, s. 20-21.

Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid Adlı Eserinde Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve İmam Züfer'e Nispet Edilen Görüşler ve Bunların Haneî Mezhebi Açısından Değerlendirilmesi (Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi); adıyla birer yüksek lisans tezi hazırlamışlardır. Mehmet Ali Aytekin tarafından *İmam Züfer'in Haneî Mezhebindeki Konumu ve Fıkhi Görüşleri* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, Yayınlanmamış Doktora Tezi); adıyla doktora tezi düzeyinde bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca Ali Ünal, *İmam Züfer, Hayatı ve Fıkıh Görüşleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1998, Yayınlanmamış Lisans Tezi); İlhan Yalın, *İmam Züfer, Hayatı, Eserleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 2014, Yayınlanmamış Lisans Tezi); adıyla birer lisans bitirme tezi hazırlamışlardır.

Arap dünyasından Abdussettâr Hâmid, *el-İmâm Züfer İbnü'l-Hüzeyl Usûluhû ve Fıkhuhu* ismiyle bir çalışma yapmıştır. Hâmid bu çalışmada İmam Züfer'in hayatı, hüküm çıkarmada kullandığı aslî ve ferî deliller, kâide ve usullerini incelemiştir. Ebu'l-Yakzân Atıyye el-Cubûrî tarafından da *el-İmâm Züfer ve Ârâuhu'l-fıkhiyye* adında bir çalışma yapılmıştır. Cubûrî, İmam Züfer'in hayatına ve fıkhi görüşlerine daha ayrıntılı bir şekilde temas etmiş, zaman zaman kendisi bu görüşlerden birini tercih etmiş, ancak Züfer'in mezhepte tercih edilen görüşlerini zikretmemiştir.

2. Müftâbih Olan Görüşleri ile İlgili Yapılan Çalışmalar

İmam Züfer'in hayatı ve fıkhi görüşlerini içeren çalışmaların dışında onun mezhepte müftâbih olan görüşlerini ele alan bazı çalışmalar da yapılmıştır. Bu minvalde yapılan ilk çalışma tespit edebildiğimiz kadarıyla Hamevî'ye (v. 1098/1687) aittir. Hamevî, *Ukûdu'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihi min Akvâli'l-İmâm Züfer* adıyla otuz üç beyitten oluşan manzûm eserinde Züfer'in müftâbih olan on beş görüşüne yer vermiştir.⁷ Bu eseri, Abdülganî en-Nâblusî (v. 1143/1731), *Nukûdu's-Surer Şerhu Ukûdi'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihi min Akvâli'l-İmâm Züfer*⁸ adıyla ve hicrî on üçüncü asır âlimlerinden İsmâil Ebu's-Şâmât *Sülûkü Üli'n-*

⁷ Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed Hamevî, *Ukûdu'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihi min Akvâli'l-İmâm Züfer*, Thk. ve Nşr. Ünal Şahin, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, Yıl: 2017, s. 201-202. (Bkz. *Tahkiku Nukûdi's-Surer*, Thk. Ünal Şahin, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, Yıl: 2017, s. 149-210).

⁸ Eser, Ünal Şahin tarafından 2017 yılında *İslâm Araştırmalar Dergisi* 37'inci sayısında tahkikli olarak neşredilmiştir (bkz. A.y., s. 149-210).

*Nazar lihalli Ukûdi'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihi min Akvâli'l-İmâm Züfer*⁹ ismiyle şerh etmişlerdir.

Pîrîzâde (v. 1099/1688), *el-Kavlü'l-Ezher fîmâ Yüftâ fîhi bi Kavli'l-İmâm Züfer* adlı bir eser telif ederek İmam Züfer'in müftâbih olan on sekiz görüşünü zikretmiştir.¹⁰

Mefkûdun eşine hâkimin nafaka ile hükmetmesi meselesinde Haskefî'nin (v. 1088/1677) “*Bu, İmam Züfer'in müftâbih olan altı görüşünden biridir.*”¹¹ şeklindeki ifadesi üzerine İbn Âbidîn (v. 1252/1836) *Reddû'l-Muhtâr*'da bu konuya temas etmiş ve “*İmam Züfer'in müftâbih olan görüşlerini Hamevî on beşe çıkarmış, bunları da nazım halinde açıklamıştır. Ancak onun açıkladığı on beş meseleden; gayr-i menkulün satışında dört sınırın belirlenmesi, âmânın şâhitliği ve mal varlığının muayyen kısmından üçte birini vasiyet eden bir şahsın malının telef olması halinde vasiyetin ödenmesi ile ilgili üç meselenin çıkarılması gerekir. Çünkü bu meselelerde fetva üç imamın ictihadları doğrultusundadır.*” değerlendirmesini yapmıştır. Üç meseleyi çıkardıktan sonra geri kalan on iki meseleye sekiz mesele de kendisi ilave eden İbn Âbidîn, bu sayıyı yirmiye çıkarmış ve Züfer'in görüşünün tercih edildiği meseleleri yirmi iki beyit halinde bir araya getirmiştir.¹²

İbn Âbidîn'in manzumesi Abdullatîf el-Mollâ (v. 1339/1922) tarafından *Vesiletü'z-Zafer fî'l-Mesâili'l-letî Yüftâ fîhâ bi Kavli Züfer* adıyla şerh edilmiştir.¹³

Hamevî, Pîrîzâde ve İbn Âbidîn'in zikrettikleri meselelerden mükerrer olanlar çıkarıldığında İmam Züfer'in mezhepte müftâbih olan görüşleri otuz olur. Nitekim Mustafa Arasoğlu tarafından *İmam Züfer'in Hanefi Mezhebinde Müftâbih Olan Görüşleri* ismiyle yapılan yüksek lisans çalışmasında Hamevî'nin,

⁹ Eser, Ünal Şahin tarafından 2019 yılında *Tahkik: İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi* 3'üncü sayısında tahkikli olarak neşredilmiştir (bkz. A.y., s. 129-209).

¹⁰ Burhânüddîn İbrâhim b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde, *el-Kavlü'l-Ezherfîmâ Yüftâ fîhi bi Kavli'l-İmâm Züfer*, Thk. Ömer b. Muhammed eş-Şeyhlî, [y.y.], Mektebetü Dâri Bağdâd, 2011/1432, s. 37-47.

¹¹ Alâuddîn Muhammed b. Ali Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmi'i'l-Bihâr*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002/1433. s. 263.

¹² Muhammed b. Emin b. Ömer İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Thk. Abdulmecîd Ta'me Halebî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2015/1436, V, 338-340.

¹³ Bu eser Abdülillâh Molla tarafından tahkik edilerek 2001 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir.

Pîrîzâde'nin, İbn Âbidîn'in ve Abdüllâtîf el-Mollâ'nın eser ve manzûmelerinden hareketle İmam Züfer'in müftâbih olan otuz görüşü ele alınmıştır.¹⁴

Yukarıda zikredilen çalışmalarda İmam Züfer'in sadece mezhepte müftâbih kabul edilen görüşlerine yer verilmiş; ayrıca, ele alınan bu görüşlerin gerekçe ve delillerine de temas edilmemiştir. Ancak Züfer'in, müftâbih olanlar dışında bazı Hanefî fakihleri tarafından muhtâr kabul edilen başka görüşleri de bulunmaktadır. Bu makalede onun müftâbih olan görüşleri ile birlikte tercih edilen görüşleri, gerekçe ve delilleri ile birlikte ele alınmıştır.

C. HANEFİ MEZHEBİNDE İMAMLARIN İCTİHADLARININ TERCİH EDİLMESİNDE TAKİP EDİLEN USÛL

Mezhepte ictihadların çokluğundan dolayı mezhep disiplini açısından görüşlerin tercih edilmesine dair âlimler tarafından bazı usûller ortaya konulmuştur. Bu usûllere göre, Hanefî mezhebi imamlarının ittifak ettikleri bir hususta müftü veya hâkim ictihada iktidarı bulursa da, kendi görüşüne tâbi olarak bunlardan ayrılmaz. Çünkü imamların ittifak ettikleri bu görüşler daha sahihtir. İmamlar arasında ihtilaf olan meselelerde İmam-ı 'Azam'ın kavlini tercih eder. Bunun kavli bulunmazsa İmam Ebû Yûsuf'un kavlince fetvâ verir. Bu da bulunmazsa İmam Muhammed'in kavlini ihtiyar eder, bundan sonra İmam Züfer'in veya Hasan b. Ziyâd'ın (v. 204/820) kavlini alır. İmam-ı 'Azam bir tarafta, İmâmeyn bir tarafta bulunursa, İmam-ı A'zam'ın kavlini tercih eder. Eğer müftü müctehid olursa, o zaman bu iki taraftan birini tercih edebilir. İmâmeyn'in veya İmam Züfer'in kavli, delilinin kuvvetine veya zamanın değişmesine göre diğer fukahâ tarafından tercih edildiği taktirde, müftü bu tercihe göre fetva verir. Bununla birlikte genel olarak ibadetlerle ilgili hususlarda İmam 'Azam'ın, yargı ve şehâdet ile ilgili hususlarda İmam Ebû Yûsuf'un, zevi'l-erhâmın vâris olması hususunda İmam Muhammed'in görüşleri diğer imamların görüşlerine tercih edilir. Bir meselede hem kıyas hem de istihsan bulunursa, istihsan kıyasa tercih olunur. Zâhiru'r-rivâye dışında kalan meseleler mercûun anıh yani imamların kendisinden rücu ettikleri meselelerdir. Bu nedenle bunlar müctehidin kavli olarak kalmış olmaz. Ancak bir mesele zâhiru'r-rivâyede olmaz, başka bir rivâyette bulunursa, bunun alınması taayyün etmiş olur.¹⁵

¹⁴ İmam Züfer'in müftâbih olan görüşlerinin değerlendirilmesi için bkz. Mustafa Arasoğlu, *İmam Züfer'in Hanefî Mezhebinde Müftâbih Olan Görüşleri*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

¹⁵ Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 464; Burhânüddîn İbrâhîm b. Hüseyin b. Ahmed Pîrîzâde, *Risâle fî Mezhebi'l-İmâm Ebî Hanîfe*, Thk. Özer, Hasan, *İHAD*, Sayı: 19, Yıl: 2012, s. 331-333;

Müftü veya hâkim müctehid değilse bu tertibin dışına çıkması caiz görülmemiş; ancak kuvvetli olan delili bilecek kudrette ise delile göre hareket etmesi uygun görülmüştür.¹⁶

Mezhepte genel teamül bu olmakla birlikte, tercih ehli olan Hanefî fakihleri tarafından muhtelif nedenlerle birçok meselede İmam Ebû Yûsuf'un veya İmam Muhammed'in bazen de İmam Züfer'in ictihadı tercih edilerek, bu ictihad mezhebin görüşü kılınmıştır. Nitekim Züfer'in ictihadının tercih edildiği meselelerin sayısı altı, on dört, on beş, on yedi, on dokuz veya yirmi olarak ifade edilir.¹⁷

D. İMAM ZÜFER'İN TERCİH EDİLEN GÖRÜŞLERİ

1. İbadetlerle Alakalı Konular

Abdest almak için su bulamayan kişinin cuma namazı ve beş vakit namaz gibi halefi olan namazları vaktin çıkma ihtimali varsa teyemmümle kılması, üç imama (İmam Ebû Hanîfe, İmam Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e) göre caiz değildir. İmam Züfer'e göre vakit çıkacaksa, su bir milden yakın bir mesafede olsa da namaz teyemmüm ile vaktinde eda edilir. Çünkü teyemmüm bir ihtiyaca binaen meşru kılınmıştır ve burada da ihtiyaç söz konusudur. İmam Züfer bu konuda ihtiyaç delilinin yanı sıra teyemmüm ayetinin mutlak olarak zikredilmesini delil olarak getirmiştir.¹⁸

İbn Âbidîn (v. 1252/1836), Zâhidi'nin (v. 658/1260) *el-Kunye* adlı eserinden, “Meşâyihimizden bu durumda teyemmüm alınabileceği rivayet edilmiştir.” şeklinde bir görüş naklettikten sonra, İbn Emîru Hâc el-Halebî'nin (v. 879/1474): “Muhtemelen bu görüşte olan meşâyih, delili kuvvetli olduğu için İmam Züfer'in

İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VIII, 39-40; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, IV, 3261-3264; Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, Bilmen Basım ve Yayınevi, İstanbul, [t.y.], VIII, 259-260. Ayrıca bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Yaman, *Fetvâ Usûlü ve Âdâbı*, s. 107-113.

¹⁶ Kâsım b. Kutluboğa, *et-Tercih ve't-Tashih ale'l-Kudûrî*, Thk. Abdullah Nezîr, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2005/1426, 36-37; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VIII, 39; Ali Haydar, *a.g.e.*, 3264; Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 258.

¹⁷ Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 263; Pirizâde, *el-Kavlü'l-Ezher fîmâ Yüftâ fîhi bi Kavli'l-İmâm Züfer*, s. 37-46; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, V, 339; Ali Haydar, *a.g.e.*, IV, 3264; Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 259.

¹⁸ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Thk. Eymen Sâlih Şa'bân, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012/1433, I, 516; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, I, 441, 461-462.

görüşünü tercih etmiştir.” değerlendirmesine yer vermiştir. Ayrıca İbnü’l-Hümâm’ın (v. 861/1457), ihtiyat delilinden hareketle İmam Züfer’in görüşüne meylettiğini söylemiş ve bu meseleyi İmam Züfer’in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir. Ancak kendisi, İbrâhim el-Halebî’nin de dediği gibi İmam Züfer ile diğer imamların görüşlerini cem ederek, namazın vaktinde teyemmümle kılınıp sonra abdestle kaza edilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.¹⁹

Koyun, inek, deve gibi eti yenilen hayvanların dışkıları üç imama göre necistir, ancak İmam Züfer’e göre temizdir. Üç imam, dışkının necis olduğu hususunda Abdullah b. Mesûd’un (r.a.) (v. 32/652) rivayet ettiği, *خرج النبي صلى الله عليه وسلم لحاجته فقال التمس لي ثلاثة أحجار قال فأتيته بحجرين وروثة فأخذ الحجرين وألقى الروثة قال إنما ركس hacette bulunmak üzere çıktı. Benden, tahâretlenmek için üç adet taş istedi. Kendisine iki taş ve bir tezek götürdüm. Taşları alıp tezeği, “Bu necistir.” diyerek yere attı.*²⁰ hadis-i şerifi ile istidlâl etmişler, ayrıca kötü kokusundan dolayı insan tabiatının tiksınmesinden hareketle eti yenilen ve yenilmeyen hayvanların tezekleri arasında fark olmadığını söylemişlerdir. İmam Züfer ise, genç sahabenin gerek evlerinde ve gerekse yolculukları esnasında deve tezekleri (cille) ile oynayıp onu birbirlerine attıklarını, necis olsaydı buna dokunmamaları gerektiğini söyleyerek eti yenilen hayvanların dışkılarının temiz olduğunu söylemiştir.²¹

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) bu meselede, İmam Züfer ve bir rivayette İmam Muhammed’e göre eti yenilmeyen hayvanların dışkısının temiz olduğunu beyan ettikten sonra, zaruret ve umum belvâ durumlarında kolaylaştırma prensibinin asıl olduğunu, meşakkatin kolaylığı, daralmanın genişliği beraberinde getirdiğini, dolayısıyla eti yenilen hayvanların dışkılarının temiz kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiş ve bunu İmam Züfer’in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.²²

Katır ve eşeğin içtiği suyun necis olup olmamasında sahabilerin arasında ihtilaf vâki olduğu için Hanefî mezhebi imamları bu suya meşkûk (şüpheli) su demiştir.

¹⁹ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, I, 461-462, V, 340. İbnü’l-Hümâm’ın görüşü için bkz. *Şerhu Fethi’l-Kadîr*, I, 142.

²⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsneid*, VII/76, H. No: 3966; Buhârî, “Vudû”, 21; Tirmizî, “Tahâret”, 13; Nesâî, “Tahâret”, 38; İbn Mâce, “Tahâret”, 16.

²¹ Alâüddîn Ebû Bekr İbn Mesûd Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi’*, *Bedâiu’s-Sanâi fî Tertîbi’s-Şerâi’*, Thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Kahire: Dâru’l-Hadis, 2005/1426, I, ۲۲۲.

²² İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr*, I, 373-374, V, 340.

Abdest alacak kişinin yanında sadece bu su varsa, hem meşkûk su ile abdest alır, hem de teyemmüm yapar. Ancak hangisine öncelik verileceği ihtilafıdır. Üç imama göre önemli olan hem abdestin alınması hem de teyemmümün yerine getirilmesidir. İhtiyatla amel etmek bunu gerektirir. İmam Züfer'e göre, abdest alacak kişinin, önce meşkûk su ile abdest alması sonra da teyemmüm yapması gerekir. Çünkü meşkûk su, mutlak suya benzediği için kullanılması vacip olan bir sudur. Ayrıca teyemmüm su bulunmayan hallerde meşru kılındığından, bu durumdaki kişinin su bulamayan kişi hükmünde olması için önce meşkûk suyu kullanması gerekir.²³

Bazı âlimler bu meselede ihtiyata daha uygun olduğu için İmam Züfer'in görüşü ile amel edilmesini tercih etmişlerdir.²⁴

Mezhep içinde mukim bir kişinin yolculuğa başlamadan önce namazlarını kısaltamayacağına ittifak vardır. Seferi, yolculuğa başlayıp yerleşim alanını geçtikten sonra namazlarını kısaltabilir. Vaktin başında, ortasında ya da sonunda yolculuğa çıkılması o vaktin namazını kısaltmaya engel değildir. Hatta iki rekât kılabilen kadar az bir zaman kaldıktan sonra yolculuğa çıksa vaktin namazını kasr eder. Ancak bundan daha az bir zaman kaldıktan sonra yola çıkarsa, vakit namazının nasıl kılınacağı hususunda ihtilaf edilmiştir. İmam Züfer'e göre yolcu, vaktin namazını kasr etmeyip dört rekât olarak kılar. Diğer imamlara göre iftitah tekbiri alabilecek kadar bir vakit kaldıktan sonra yolculuğa başlasa bile kasr ederek kılar. Bu konudaki ihtilaf imamların usûl farklılığından kaynaklanmaktadır. İmam Züfer'e göre bir namaz vaktinde farzı eda edebilecek kadar, diğerlerine göre de iftitah tekbiri alabilecek kadar bir zaman kalırsa, namazın vücûbiyeti sabit olur. Bu usûl farklılığı, vaktin en son kısmında adetli kadının temizlenmesi, çocuğun buluşa ermesi, kâfirin müslüman olması, deliren veya bayılan kişinin, beş vakit namazdan fazla bir zaman geçtikten sonra ayrılması gibi durumlarda da hüküm farklılığına sebep olmuştur.²⁵

²³ Şemsüddîn Ebû Bekr Serahsî, *el-Mebsût*, Thk. Halil Muhyiddin el-Meys, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2010/1431, I, 108; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, I, 234; Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr Mergînânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedi*, Kahire: Dâru's-Selâm, 2012/1433, I, 57.

²⁴ Hasen b. Ammâr Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-Fettâh Şerhu Nûri'l-Îzâh*, Thk. Beşşâr Bekrî Arabî, Dimeşk: Dâru Kubâ, 2002/1423, s. 42; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, I, 431.

²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 217; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, I, 316, 318-319; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, III, 33. Aynî Züfer'e göre bu vakitte eda edilebilecek farzın en az iki rekât olması gerektiğini söyler. Aynî, *a.g.e.*, III, 33.

Kâsânî (v. 587/1191) ve Aynî'ye (v. 855/1451) göre bu meselede, Kudûrî (v. 428/1037) İmam Züfer'in (v. 158/775) görüşünü; Kerhî (v. 340/952) ve muhakkik âlimlerin ekserisi ise üç imamın görüşünü tercih etmiştir.²⁶

Ayakta namaz kılmaya gücü yetmeyen ve namazı îma ile kılmak zorunda olan bir kişinin, tahiyyâtı okurken normal teşehhütte oturur gibi oturacağına ittifak vardır. Ancak "kıraat" ve "rükû" gibi rükünleri yerine getirirken nasıl oturması gerektiğinde ihtilaf edilmiştir. İmam Ebû Hanîfe: "Hastalık mazereti sebebiyle, "kıyâm" gibi kuvvetli bir rükûnün farziyeti düştüğüne göre onun daha aşağısında olan "oturma" keyfiyetinin hükmü evleviyetle düşer." diyerek, bu kişinin kolayına geldiği şekilde oturabileceğini söylemiştir. İmam Züfer'e göre, îma ile namaz kılan kişi bütün rükünlerde sol ayağını yere döşer ve üzerine oturarak namazını kılar. Ebû Yûsuf'a göre namaza başladığında bağdaş kurarak oturur, rükû yapacağına da sol ayağını yere döşer ve üzerine oturur.²⁷

Bu meselede, İmam Züfer'in görüşü mezhepte müftâbih kabul edilmiştir.²⁸

Cuma günü öğle vaktinde hangi namazın farz olduğu hususunda imamlardan farklı rivayetler gelmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, sağlam ve özürlü olanlar için vaktin farzı öğle namazıdır. İmam Züfer'e göre farz olan cuma namazıdır; öğle namazı ondan bedeldir. Çünkü cuma günü öğle namazının cuma namazı ile nesh edilmesi ve cuma kılınmadığı zaman vakit çıktıktan sonra, cuma namazını değil de öğle namazını kaza etmenin vacip olması, aslın cuma namazı, bedelin de öğle namazı olduğuna delildir. İmam Muhammed'den konuyla ilgili iki farklı rivayet vardır.²⁹

Haskefi, "Cuma namazı, öğle namazından daha kuvvetli, müstakil bir farzdır ve öğle namazından bedel değildir." diyerek İmam Züfer'in görüşünü tercih etmiştir.³⁰

Nafile namaz ve mazeretten dolayı farz namaz oturarak kılındığı takdirde, farklı şekillerde oturulabileceğine dair mezhepte farklı görüşler bulunmaktadır. Bu durumda olan kişi namazı, teşehhütteki gibi oturarak kılabilceği gibi bağdaş

²⁶ Kâsânî, *a.g.e.*, I/318; Aynî, *a.g.e.*, II, 65.

²⁷ Kâsânî, *a.g.e.*, I/347.

²⁸ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 339.

²⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, II, 183-184; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye* I, 561; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, III, 5-6.

³⁰ Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 107.

kurarak veya dizlerini dikip kalçaları üzerine oturarak da kılabilir. Ancak İmam Züfer'e göre teşehhütteki gibi oturur ve bu şekilde kılar.³¹

Bu konuda; Ebu'l-Leys Semerkandî (v. 373/983), Serahsî (v. 483/1090), Mergînânî (v. 593/1197) ve Haskefî gibi âlimler, İmam Züfer'in ictihâdının muhtâr olduğunu ifade etmişlerdir.³²

Zekât verilecek mal nisaba ulaştıktan sonra nisâb sene ortasında eksilirse, üç imama göre sene ortasında meydana gelen bu eksilmeye itibar edilmez, sene sonu dikkate alınır. İmam Züfer'e göre zekâtın vacip olması için senenin başından senenin sonuna kadar nisâbın tam olması gerekir. Sene ortasında nisâp eksilirse, nisâbın üzerinden bir sene geçme şartı kesintiye uğrar.³³ Sene ortasında nisâbta meydana gelen borçlanma da, yine İmam Ebû Yûsuf'a göre havelânü'l-havl şartını inkıtaa uğratmaz iken İmam Züfer'e göre inkıtaa uğratır. Çünkü borçlanma sonrası, aslî ihtiyaçlardan fazla mala sahip olma şartı kaybolmuş ve mükellef dinen zengin sayılma vasfını kaybetmiştir.³⁴

Haskefî (v. 1088/1677), sene ortasında meydana gelen borcun, sene şartını kesintiye uğratmayacağı görüşünü İmam Muhammed'e nispet etmiş ve *el-Bahru'l-Muhît*'te bu görüşün tercih edildiğini ifade etmiştir.³⁵ İbn Âbidîn ise Haskefî'nin, İmam Muhammed'e nispet ettiği bu görüşün başta *Bedâiu's-Sanâi'* olmak üzere birçok eserde İmam Züfer'e nispet edildiğini, *el-Bahru'l-Muhît*'te de bunun İmam Züfer'in görüşü olarak verildiğini ifade etmiş; borcun, sene şartının başlamasına mani olduğu gibi bu şartın devamına da evleviyetle mani olduğunu söylemiştir.³⁶

Bir kişi, dişleri arasında gecedan kalan nohuttan küçük parçaları oruca başladıktan sonra yutarsa, mezhepte kuvvetli olan görüşe göre oruç bozulmaz. Eğer parçalar, nohut gibi veya ondan daha büyük olursa sadece kaza gerekir, kefâret gerekmez. İmam Züfer'e göre bu parçalar, her ne kadar vafında değişme olsa da, aslında yenilen bir madde olduğu ve oruç tutan kişi tarafından da bilerek

³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 192-193; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, II, 587; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, III/192.

³² Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 178; Aynî, *a.g.e.*, II, 541; Mahmûd Süleyman Kefevî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr*, Thk. Komisyon, İstanbul: Mektebetü'l-İrşâd, 2017/1438, I, 409; Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 93.

³³ Serahsî, *el-Mebsût*, II, 148, 158; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, II, 395, 414.

³⁴ Serahsî, *a.g.e.*, II, 147; Kâsânî, *a.g.e.*, II, 395.

³⁵ Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 126.

³⁶ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, III, 215.

yenildiği için hem kaza hem de kefâret gerekir. Züfer bu meseleyi, dışardan ağzına bu büyüklükte parçalar alıp yiyen kişinin orucuna kıyas etmiştir.³⁷

İbnü'l-Hümâm bu konuda müftünün, insanların tabiat ve durumuna göre hareket etmesi gerektiğinin ifade ederek, “Şayet kişi bunu isteyerek yemedi ise İmam Ebû Yûsuf’un görüşü, isteyerek yedi ise İmam Züfer’in görüşü ile fetva verilmesi doğru olur.” demiştir.³⁸

Üç imama göre Arafat’ta öğle ve ikindi namazı cem edilirken bir ezan ve iki kamet, Müzdelife’de ise akşam ve yatsı namazı cem edilirken bir ezan ve bir kamet getirilir. İmam Züfer’e göre; Peygamberimiz’den (s.a.s.) rivayet edilen, *أن رسول الله صلى الله عليه وسلم صلى المغرب والعشاء بمزدلفة بإقامتين* yani “Allah Rasülü (s.a.s) Müzdelife’de akşam ve yatsı namazını iki kametle eda etti.”³⁹ hadis-i şerifinden ve Arafat’taki cemde iki kamet getirilmesinden dolayı, Müzdelife’de de akşam ve yatsı namazları ezanla birlikte iki kâmetle eda edilir.⁴⁰

Tahâvî (v. 321/933) bu konuda, delili kuvvetli olduğu için İmam Züfer’in görüşünü tercih etmiştir.⁴¹

Bir kişi, yapmayacağına dair yemin ettiği bir hususu vekiline yaptırırsa İmam Ebû Yûsuf’a göre yemininde hânis olmaz; İmam Züfer’e göre hânis olur. “Falan kişiye ödünç vermeyeceğim.” şeklinde yemin eden kişi onun gönderdiği bir şahsa verirse yine üç imama göre yemininde hânis olmaz, İmam Züfer’e göre hânis olur.

Bu meselede fetva İmam Züfer’in kavli üzere olup, İbn Âbidîn bunu İmam Züfer’in tercih edilen görüşleri arasında zikretmiştir.⁴²

Bir kişi taze/yaş hurma (rutab)⁴³ yemeyeceğine yemin eder, yarı taze (büsr-i müzennib) haldeki hurmayı yerse, İmam Ebû Hanîfe’ye göre müzennib (yarı taze)

³⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 87, 131; Kâsânî, *Bedâiü’s-Sanâi fî Tertibi’ş-Şerâi*, II, 620; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 311.

³⁸ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, II, 338.

³⁹ Rivayet aynı lafızlarla hadis kaynaklarında geçmemektedir; ancak Tahâvî (v. 321/933) cem’in Müzdelife’de iki kametle yapıldığına dair Abdullah b. Ömer’den (r.a.) *جَمَعَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ , وَهِيَ الْمَزْدَلِفَةُ صَلَّى الْمَغْرِبُ ثَلَاثًا , ثُمَّ سَلَّمَ , ثُمَّ أَقَامَ الْعِشَاءَ فَصَلَّاهَا رَكْعَتَيْنِ , ثُمَّ سَلَّمَ , لَيْسَ بِبَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِجَمْعٍ , فَهَذَا يُخْبِرُ أَنَّهُ صَلَّاهُمَا بِإِقَامَتَيْنِ* hadisini rivayet etmekte ve *يَبْنِيهِمَا سَجْدَةً* " *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 214, Hadis No: 3968.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 18; Kâsânî, *Bedâiü’s-Sanâi fî Tertibi’ş-Şerâi*, I, 479; III, 134; Mergînânî, *el-Hidâye*, I, 364.

⁴¹ Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, II, 214; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, IV, 229-230.

⁴² İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VI, 665; V, 340.

haldeki hurmaya hem büsr hem de rutab ismi verildiği için yemininde hânis olur. İmam Ebû Yûsuf'a göre büsr ve rutab birbirinden farklı olduğu için yemininde hânis olmaz. İmam Züfer'e göre müzennib haldeki hurmaya büsr ve rutab denilen bölgede (yani her iki ismin kullanıldığı yerde) yemininde hânis olur. Sadece büsr denilen ve rutab isminin kullanılmadığı yerde yemininde hânis olmaz. İmam Muhammed bu meselede İmam Züfer'in görüşünü zikrettikten sonra *وبه تأخذ* diyerek bunu tercih etmiştir.⁴⁴

Şarta ta'lik edilen nezirde şart meydana gelmeden nezrin yerine getirilmesi ittifakla caiz değildir. Şarttan önce yerine getirilen nezir nafile olur. Zamana veya mekâna izâfe edilerek yapılan nezir kayıtlara riâyet edilmeden eda edilirse, üç imama göre caizdir ve nezir sahihtir. İmam Züfer'e göre nezir kayıtlara riâyet edilerek eda edildiği takdirde yerine getirilmiş olur. Aksi takdirde vadine muhalefet ettiği için nezir kişinin uhdesinden sâkıt olmaz. İmam Muhammed, zamana izâfe edilerek yapılan nezirde İmam Züfer ile aynı görüşte iken mekâna izâfe edilerek yapılan nezirde Şeyhayn ile aynı görüşe sahiptir. Yani zamana izafe edilen nezirde zaman kaydı Şeyhayn'e göre bağlayıcı değil, İmam Züfer ve İmam Muhammed'e göre bağlayıcıdır. Mekâna izafe edilen nezirde ise mekân kaydı üç imama göre bağlayıcı değil; ancak İmam Züfer'e göre bağlayıcıdır.⁴⁵ Bu ihtilafa binaen bir kimse mesela Mekke'de bir ay oruç tutacağını, i'tikâfa gireceğini ya da iki rekât namaz kılacağını nezreder ama nezrini başka bir yerde yerine getirirse, üç imama göre nezrin gereğini yerine getirmiş olur. İmam Züfer'e göre nezir borcu devam eder. Muayyen bir camide namaz kılmaya nezretmesi durumunda da hüküm aynıdır. Ancak örneğin Recep Ayı'nda oruç tutmaya nezreden bir kimse Recep Ayı'ndan önceki ay nezrini yerine getirirse, Şeyhayn'e göre nezrini yerine getirmiş olur; İmam Züfer ve İmam Muhammed'e göre nezrini yerine getirmiş olmaz. Yine bir kimse, "Falan gün namaz kılacağım." şeklinde nezirde bulunur ama o gün gelmeden önce nezrini yerine getirirse, Şeyhayn'e göre nezir sahihtir; İmam Muhammed ve İmam Züfer'e göre sahih değildir.⁴⁶

Ebüssuûd Efendi (v. 982/1574), malının bir kısmını Mekke fakirlerine tasadduk etmeyi nezreden kişi ile alakalı bir meselede, "Allahu a'lem bu bâbda

⁴³ Hurma ham, yaş ve kuru hallerinde farklı isimlendirilir. Ham iken "büsr", yaş ve olgun haldekine "rutab", kuru haldekine "temr" denir. Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, s. 59, 89, 251.

⁴⁴ Muhammed b. Hasan Muhammed eş-Şeybânî, *el-Asl (el-Mebsût)*, Thk. Muhammed Boynukalın, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012/1433, II, 322.

⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, III, 119-120; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, VI, 349.

⁴⁶ Serahsî, *a.g.e.*, III, 122-123; Kâsânî, *a.g.e.*, VI/349; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, III, 487-488.

İmam Züfer'in reyî hakîk ve rezîn, fikrî dakîk ve raşîndir." diyerek onun ictihadıyla fetva vermiştir.⁴⁷

2. Aile Hukuku ile Alakalı Konular

Nikâh akdinin, örneğin أتزوجك عشرة أيام "On günlüğüne seninle evleniyorum." şeklinde, muvakkat olarak yapılması üç imama göre fâsittir. İmam Züfer ileri sürülen vakit şartının fâsit olduğunu, fâsit şartların da nikâh akdini ifsât etmediğini; dolayısıyla böyle bir nikâh akdinde şartın bâtıl, akdin de geçerli olduğunu ifade etmiştir.⁴⁸

Muvakkat nikâh sahabe ve fukâhanın cumhûruna göre bâtıldır. Ancak sahâbeden İbn Abbâs (v. 68/687) ve Ebû Saîd el-Hudrî (v. 74/693) (r.anhum), tâbiünden Atâ (v. 114/732), Tâvûs (v. 106/725) ve İbn Cüreyc'ten (v. 150/767) muvakkat nikâhın caiz olduğu rivayet edilmiştir.⁴⁹ Hasan b. Ziyâd (v. 204/820) "Şayet karı ve kocanın ortalama yaşayabileceği bir zaman diliminden daha fazla, örneğin yüz sene gibi, bir vakit zikredilirse nikâh geçerlidir. Daha kısa süre zikredilirse nikâh fâsittir." demiştir.⁵⁰

İbnü'l-Hümâm bu meselede, "Muvakkat olarak yapılan nikâh akdinde vakit şartı bâtıl olur ve akit müebbeten mün'akit olur." diyerek İmam Züfer'in görüşünü tercih etmiş; İbn Âbidîn de bunu İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.⁵¹

Koca vefat eder, kadınla kocanın vârisleri arasında ev eşyalarının taksiminde ihtilaf çıkarsa, Ebû Hanîfe'ye göre, kime ait olduğuna dair delilin olmadığı eşyalarda kadının sözüne, Ebû Yûsuf'a göre kadının emsallerine çeyiz olabilecek eşyaların tamamında kadının sözüne, İmam Muhammed'e göre kocanın vârislerinin sözüne itibar edilir. İmam Züfer'e göre, eşyalar aralarında yarı yarıya taksim edilir.⁵²

⁴⁷ Kefevî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr* I/411-412.

⁴⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, IV, 368; Serahsî, *el-Mebsût*, V, 136; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, III, 449-450; Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 472.

⁴⁹ Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ, Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008, V, 523.

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 136-137; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, V, 65; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IV, 143; VIII, 97.

⁵¹ İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, III, 240; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, V, 338-340.

⁵² Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, III, 537; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VIII, 366.

Kâsânî (v. 587/1191), bu konuda İmam Züfer'in görüşünü tercih etmiş ve tercihinin gerekçesini şu şekilde izah etmiştir: “Koca hayatta iken ev eşyalarında karısından daha fazla hak sahibi idi. Vefat ettiğinde kocanın bu hakkı zail olmakla kadın da vârislerle aynı hakka sahip oldu. Bu sebeple aralarında eşit taksim edilmesi daha uygundur.”⁵³

Cinsel birleşmenin olduğu fâsit nikâh feshedildikten sonra iddet, üç imama göre kadınla erkeğin arası tefrik edildikten veya koca cinsel ilişkiyi tamamen terk ettikten sonra başlar. İmam Züfer'e göre fâsit nikâhta iddet tefrikten sonra değil, en son yapılan cinsel ilişkiden sonra başlar. Çünkü iddet, cinsel ilişkiden dolayı rahmin istibrası için vacip kılınmıştır. Bu da iddetin en son yapılan cinsel ilişkiden sonra başlaması ile mümkün olur. Son ilişkiden sonra üç hayız geçerse kadın iddetini tamamlamış olur.⁵⁴ Fâsit nikâhta ölüm iddetinin başlangıcı hakkındaki ihtilaf da buradaki ihtilaf ile aynıdır.⁵⁵

Bu meselede *Mecme'u'l-Enhur*'da Ebu'l-Kâsım es-Saffâr (v. 534/1139) tarafından İmam Züfer'in ichtihadının tercih edildiği zikredilmektedir.⁵⁶

Hayızdan kesilen (âyise) kadınlar ile hayız görmeyen küçük kız çocukların, sünnete en uygun boşanma şekli (ahsen-i talâk); üç imama göre, cimadan hemen sonra da olsa tuhur döneminde bir ricî talâk ile boşamaktır. İmam Züfer'e göre, cima ile boşamanın arasını bir ay ayırmaktır. Çünkü bunların ay ile iddet beklemeleri hayız yerine geçmektedir. Hayız görenlerde cima ile talâkın arası bir hayız müddeti ayrılmaktadır. Hayız görmeyenlerde de bu süre bir ay olmalıdır.⁵⁷

Şemsü'l-Eimme el-Halvânî (v. 452/1060): “Hamile kalma ihtimali olanlarda, İmam Züfer'in dediği gibi, cima ile boşamanın arasının bir ay ayrılması daha uygundur.” diyerek İmam Züfer'in görüşünü tercih etmiştir.⁵⁸

Bir kimse haram olan şeyleri içmek suretiyle sarhoş olur ve bu halde iken karısını boşarsa mezhepte zâhir olan görüşe göre, boşama geçerlidir. Ancak İmam

⁵³ Kâsânî, *a.g.e.*, III, 537.

⁵⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, IV/209; Kâsânî, *a.g.e.*, III, 604; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, V, 182, 610.

⁵⁵ Kâsânî, *a.g.e.*, IV, 493.

⁵⁶ Şeyhizâde Dâmâd Efendi, *Mecme'u'l-Enhur*, I, 523.

⁵⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, V, 32; Serahsî, *el-Mebsût*, VI/11; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi* IV, 240.

⁵⁸ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, V, 290; İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, III, 458; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IV, 422-423.

Züfer, sarhoşun boşamasının geçerli olmadığına dair Hz. Osman'dan (v. 35/656) (r.a.) gelen rivayeti tercih ederek sarhoşun boşamasını geçersiz kabul etmiştir.⁵⁹

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi'nde, "Sarhoşun talâkı muteber değildir." denilerek sarhoşun boşamasının geçerli olmadığı kabul edilmiştir.⁶⁰

Kocanın, karısına nafaka ile mükellef olması için kocanın mevcut olması gerekir. Koca kaybolur, nerede olduğu bilinmez, ona ait mal olur, karısı da bu maldan nafaka talebinde bulunursa, hâkim bunların evli olduğunu bilmezse, ancak kadın evli olduğuna dair şahit getirirse, üç imama göre kaybolan kişi hakkında şahit ile hüküm verilmesi caiz olmadığı için hâkim bu davayı kabul etmez. İmam Züfer'e göre hâkim şahidi ve davayı kabul eder. Şahit, kadınla erkeğin evli olduğuna şahitlik yaparsa, hâkim kadına nafaka verilmesine, adamın malı yoksa nafakası için kocası adına borçlanmasına hükmeder. Koca geldikten sonra evliliği ikrâr ederse hâkim ona nafaka borcunu ödemesini söyler, inkâr ederse kadından tekrar şahit getirmesini ister. Kadın şahit getirirse hâkim kadının lehine; getiremezse aldığı iade etmesi veya nafaka borcunu ödemesi için aleyhine hüküm verir. İmam Züfer'in gerekçesi şudur: Bu meselede hâkim, şahit dinleyerek bir kişinin gıyabında evli olup olmadığına dair bir hüküm vermemiş, şahidin söylediklerinden hareketle nafakanın gerekliliğine dair hüküm vermiştir. Ayrıca şahit dikkate alınarak nafaka ile hüküm verilmekle kadının hakkı korunmuştur. Bunda kocanın zararı da söz konusu değildir.⁶¹

Mergînânî (v. 593/1197), hâkimlerin bu meselede ihtiyaca binaen İmam Züfer'in görüşü ile fetva verdiklerini, Timurtâşî de bu görüşün müftâbîh olduğunu söyler. Şârih Haskefi (v. 1088/1677), bunun İmam Züfer'in ictihadiyla fetva verilen altı meseleden biri olduğunu ifade eder. İbn Âbidîn'e göre de sahih olan, bu görüştür.⁶²

Koca evi terk eder ve nerede olduğu bilinmez, karısı da mahkemeye müracaat edip kocasının kaybolduğunu ve nafaka bırakmadığını iddia eder, bu kişi ile evli

⁵⁹ Aynî, *a.g.e.*, V, 300; İbnü'l-Hümâm, *a.g.e.*, III, 472; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, IV, 434; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, II, 196; M. Muhyiddîn Abdulhamîd, *el-Ahvalü's-Şahsiyye*, s. 263.

⁶⁰ *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, md. 104, s. 49.

⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, V/174, XI/37; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, V, 131; Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 651.

⁶² Mergînânî, *a.g.e.*, II, 651; Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, s. 263 (*ed-Dürrü'l-muhtâr* ile birlikte); Haskefi, *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, s. 263; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürrü'l-Muhtâr*, V, 295, 311, 337-339.

olduğuna dair şahitler getirerek nafaka talebinde bulunursa, üç imama göre ğâib hakkında şahit ile hüküm verilmesi caiz olmadığı için, hâkim dâvâyı kabul etmez. Dolayısıyla hâkim kadının lehine nafaka ile hükmedemez. İmam Züfer'e göre hâkim şahidi ve dâvâyı kabul eder. Şayet şahitler kadının bu kişi ile evli olduğuna şahitlik ederlerse hâkim kadına nafaka verilmesine; adamın malı yoksa nafakası için kocasının adına borç almasına hükmeder. İmam Züfer bu meselede hâkimin, şahit dinleyerek bir kişinin gıyabında evli olup olmadığına dair bir hüküm vermediği; şahitlerin söylediklerinden hareketle nafakanın gerekliliğine dair hüküm verdiği ve böylece kadının hakkının korunduğu gerekçesinden hareket etmiştir.⁶³

Merğînânî (v. 593/1197), hâkimlerin ihtiyaca binâen İmam Züfer'in görüşü ile fetva verdiklerini, Timurtâşî de bunun müftâbih olduğunu söyler. Haskefî, bunun İmam Züfer'in ictihadiyla fetva verilen altı meseleden biri olduğunu ifade eder. İbn Âbidîn'e göre de sahih olan, bu görüşdür.⁶⁴ Bu meselede *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*'nde "Zevc zevcesini bilâ nafaka terk ile ihtifâ, yahut müddet-i sefer baîd veya karîb bir mahalle giderek tağayyüb eder veya mefkûd olursa, hâkim zevcenin zevciyyet hakkında ikâme edeceği beyyine üzerine zevcin nafaka terk etmediğine ve el'ân nâşize ve iddeti geçmiş mutallaka olmadığına zevceyi tahlif ettikten sonra yevm-i talepten itibaren nafaka takdir eder. Ve lede'l-hâce zecv namına istidâne etmesi için zevceye izin verir." şeklinde İmam Züfer'in görüşü istikametinde karar alınmıştır.⁶⁵

Hamileliğin en az süresi altı ay, en uzun süresi iki senedir. Kocasından boşanan ve zifaf olmadığı için iddet beklemesi gerekmeyen bir kadının doğurduğu çocuğun nesebi, kocasından olduğu yakinen bilinmedikçe ona nispet edilmez. İddet beklemesi gereken bir kadının da boşandıktan sonra dünyaya getirdiği çocuğun nesebi, kocasından olmadığı yakinen bilinmedikçe ona nispet edilir. Buna göre; كل امرأة أتزوجها فهي طالق "Evlendiğim her kadın hemen boş olsun." diyen bir kişinin evlenip boşadığı karısı nikâhtan altı ay sonra bir çocuk doğursa mezhepte muteber olan görüşe göre çocuğun nesebi kocaya nispet edilir. İmam Züfer'e göre çocuğun nesebi, zifafın mümkün olacağı bir nikâh akdinden sonra kocaya nispet

⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, V, 174; XI, 37; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, V, 131; Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 651.

⁶⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, II, 651; Timurtâşî, *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, s. 263 (ed-Dürri'l-Muhtâr ile birlikte); Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 263; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 295, 311, 337-339.

⁶⁵ *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi*, md. 97, s. 43.

edilir. Söz konusu durumda nikâh akdi ile boşama arasında zıfâf mümkün olmadığı için nesep kocaya nispet edilemez.⁶⁶

Pîrîzâde (v. 1099/1688) bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.⁶⁷

3. Muamelat ile Alakalı Konular

İkrâh altında yapılan alışveriş akdi üç imama göre fasittir. İmam Züfer'e göre fuzûlî akdi gibi bu akit de mevkuftur. Bu ihtilafa binaen ikrâh altında yapılan akitte mebî' üç imama göre müşterinin mülkiyetine girer ve onun mal üzerindeki, feshi mümkün olmayan tasarrufları geçerli olur. İkrâh kalktıktan sonra mükreh akde icazet verirse fesat kalkar. İmam Züfer'e göre ikrâh altında yapılan satış, hâzilin satışı gibi olup, mal müşterinin mülkiyetine girmez ve tasarrufları da geçersiz olur. Ancak ikrâh kalktıktan sonra mükreh icazet verdiği takdirde tasarrufları geçerli olur.⁶⁸

Bu meselede *Mecelle*'de İmam Züfer'in görüşü kanunlaştırılmıştır. Zühaylî de (v. 2015) ikrâh altında yapılan alışveriş konusunda İmam Züfer'in görüşünü daha kuvvetli ve daha isabetli bulmaktadır.⁶⁹

Mezhepte müşterinin satın aldığı malı aynı satıcıya aldığı fiyattan daha aşağıya satması ittifakla caiz değildir. Örneğin, bin liraya aldığı bir malı aynı kişiye bin liradan daha aşağı fiyata satamaz. Beyu'l-ine olarak bilinen bu satış şekli İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre de caiz değil, İmam Şâfiî'ye göre kerahetle caizdir.⁷⁰ Ancak müşteri malı aldığı fiyata veya aldığından daha fazla bir bedele ya da değer olarak bin dirhemden az olan bir eşya karşılığında satabilir. Bu hususta âlimlerin ittifakı vardır. Değer olarak bin dirhemden az olan dinâr (veya başka bir semen) mukabilinde satarsa üç imama göre akit istihsanen caiz değildir; İmam Züfer'e göre kıyasen caizdir. Bu meselede Kerhî (v.340/952), Za'ferânî (v. 260/874) ve Saffâr (v. 534/1139) gibi fakihler İmam Züfer'in (v. 158/775) görüşüne meyletmişlerdir.⁷¹

⁶⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, IV, 543-544; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, V, 631.

⁶⁷ Pîrîzâde, *el-Kavlü'l-Ezher*, s. 44.

⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV, 48; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, X, 123; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 1335.

⁶⁹ *Mecelle*, md. 1006; Zühaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, V, 161.

⁷⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 350; Zühaylî, *a.g.e.*, V, 326.

⁷¹ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VIII, 173.

Taraflar akit meclisinde iken sarf bedeli teslim alınmadan önce bedelde yapılan tasarruf üç imama göre caiz değildir. İmam Züfer'e göre sarf bedeli henüz taayyün etmediği için belirlenmemiş; belirlenmediği için de akit mutlak bir bedel mukabilinde yapılmıştır. Bu durumda sarf bedelinde yapılan tasarruf caizdir. Mesela sarraf, on dirhem karşılığında bir dinâr satar, on dirhemi teslim almadan bununla gömlek satın alırsa, üç imama göre gömlek akdi caiz değildir, İmam Züfer'e göre caizdir.

İbnü'l-Hümâm (v. 861/1457) konuyla alakalı Kudûrî'nin İmam Züfer'den, biri caiz olduğuna diğeri de caiz olmadığına dair iki farklı rivayette bulunduğunu ve Kudûrî'nin akdin cevazına kail olduğunu belirtmiş, kendisi de akdin caiz olduğu görüşünü teyit ve tercih etmiştir.⁷²

Selem akdinde semenin (re'sü'l-mâlin) mecliste iken bâyi tarafından teslim alınması gerekir. Semen teslim alınmadan taraflar meclisten ayrılırsa, akit fâsîd olur. Semen mecliste bâyi tarafından teslim alınmadan önce başka bir şey ile değiştirilmesi (istibdâli) de caiz değildir. Değişiklik sıfatta olursa, mesela semen eski (ردی) dirhem veya dinâr olur, müşteri bâyiye konuşulan dirhem veya dinârdan daha eskisini (أردأ) verirse, farklılık cinsten değil de sıfatta olduğu için akit caizdir; ancak bâyi bunu kabul etmeye icbar edilemez. Semen yeni (جید) olması konuşulur ama müşteri daha yenisini (أجود) verirse yine akit caizdir. Ancak bâyi bu semeni kabul etmezse üç imama göre bâyi semeni kabule icbar edilir. İmam Züfer'e göre müşteri semenin daha yenisini vermekle esasında satıcıya bağışta bulunmaktadır. Bağış yapılan kişi bağışı kabul etmeye icbar edilemeyeceği gibi, burada da satıcı daha yeni olan semeni kabule zorlanamaz.⁷³ Bu meselede mezhepte İmam Züfer'in görüşü müftâbihtir.⁷⁴

Mebîde, satıcıdan veya başka bir şahıstan kaynaklanan (ârizî) bir kusur meydana gelirse, satıcının bu kusuru söylemeden malı murâbaha usulü ile satması ittifakla caiz değildir. Ancak kimsenin müdahalesi olmaksızın kendiliğinden (semâvî) bir kusur meydana gelirse, üç imama göre satıcı bu kusuru söylemeksizin malı murâbaha usulü ile satabilir. İmam Züfer'e göre kusuru olan malların satışı aldatma şüphesinden hâli değildir. Çünkü müşteri, mebîdeki kusurun bâyinin yanında iken meydana geldiğini bilseydi bunu murâbaha usulü ile almayabilirdi.

⁷² İbnü'l-Hümâm, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, VII, 133; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VII, 556-557.

⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 132; XIV, 16; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VII, 94.

⁷⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 339.

Bu sebeple satıcının, semâvî de olsa meydana gelen kusuru söylemeden malı murabaha usulü ile satması caiz değildir.⁷⁵

Bu meselede, Ebu'l-Leys es-Semerkindî (v. 373/983) İmam Züfer'in görüşünü ihtiyata uygun bulmuş ve bu görüşü tercih etmiştir. Bu, aynı zamanda mezhepte Züfer'in tercih edilen görüşlerinden biridir.⁷⁶

Dışından görerek bir ev satın alan kişinin üç imama göre görme muhayyerliği yoktur. Müşteri ancak bir kusur sebebiyle evi iade edebilir. İmam Züfer'e göre, bu kişi evin içini gördükten sonra görme muhayyerliği ile evi iade edebilir.⁷⁷

Bu konuda Serahsî (v. 483/1090), Mergînânî (v. 593/1197), Aynî (v. 855/1451), İbn Âbidîn (v.1252/1836) ve Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971) gibi muhakkik âlimler İmam Züfer'in ictihadının müftâbih olduğunu ifade etmişlerdir.⁷⁸

Bir kişiyi teslim kefil (kefâle bi'n-nefs) olan kişi alacaklının onu mahkemeye çıkarması mümkün olan bir yerde teslim ederse, kefâletinden berî olur (kurtulur). Dağ, çöl veya köy gibi mahkemeye çıkarılması mümkün olmayan bir yerde teslim ederse, kefâletten berî olmaz. Şehirde teslim edilecek yerin örneğin "büyük camide" veya "çarşıda" teslimi şeklinde kayıtlanması üç imama göre bağlayıcı bir şart değildir. Ancak İmam Züfer'e göre borçlunun hâkimin huzurunda veya muayyen bir yerde teslim edilmesi şart koşulur ama başka yerde teslim edilirse kefil borçluyu tayin edilen yerde teslim etmedikçe kefâletinden berî olmaz.⁷⁹

İbn Kemal (v. 940/1534) ve Ömer İbn Nüceym (v. 1005/1596), Haskefi (1088/1677) gibi âlimler İmam Züfer'in bu görüşünün müftâbih olduğunu ifade etmiştir. İbn Âbidîn de (v. 1252/1836), bunu İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.⁸⁰

Kefâlet veya havâle akdinde, asıl borçlu olan kişi, örneğin bir kusur veya görme muhayyerliği gibi herhangi bir nedenle malı iade ederse, üç imama göre kefâlet ve

⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII/68; Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VII, 145.

⁷⁶ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VIII, 242-243; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 339.

⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIII, 66; XV, 36; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 959.

⁷⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XV, 36; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 959; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VIII, 91; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VII, 154-155; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, VI, 67.

⁷⁹ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VII, 606.

⁸⁰ İbn Kemal, *el-İzâh fî Şerhi'l-İslâh*, II, 166; Ömer İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Fâik*, III, 549; Haskefi, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, 452; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VII, 606.

havâle akdi bâtil olmaz. Çünkü bu sebepler semenin asıl borçluya vacip olmadığını göstermez. İmam Züfer'e göre kefâlet akdi de havâle akdi de bâtil olur. Çünkü bu sebeplerle akit bozulur ve semen müşteriden sâkıt olur.⁸¹

Rüknüddin el-Kirmânî (v. 543/1149) bu meselede kendine sorulan bir mesele üzerine havalenin batıl olduğunu söylemiş ve "Ben müctehidim, bu meselede İmam Züfer'in kavlini tercih ediyorum." demiştir.⁸²

Havâle mutlak ve mukayyet olarak iki kısımdır. Mutlak olan havâlede, muhâlun aleyh borcu ödemedi önce muhîl vefat eder, muhîlin bu borçtan başka borçları da bulunur, fakat muhâlun aleyhten alacağı parasından başka malı da olmazsa, muhâlun leh vefat eden muhîlin kalan malında diğer alacaklılara nazaran daha öncelikli bir hakka sahip değildir. Bu hususta mezhepte ittifak vardır. Ancak havâle mukayyet olursa, üç imama göre yine kalan mal borçlulara alacakları oranında dağıtılır, muhâlun lehin terekede önceliği olmaz. İmam Züfer'e göre, muhâlun leh diğer alacaklılar arasında öncelik hakkına sahiptir. Zira bu mala, muhâlun lehin hakkı, rehinde olduğu gibi muhîlin vefatından önce taalluk etmiştir.⁸³

Bu meselede *Mecelle*'de İmam Züfer'in görüşü kanunlaştırılmıştır.⁸⁴

Mezhepte kuvvetli olan görüşe göre dava açma konusunda vekîl olan kişi müvekkilinin aleyhine ikrârda bulunabilir. İmam Züfer'e göre dava açmaya vekîl olan kişi münâzaaya yani müvekkilin hakkını savunmaya vekîldir. Müvekkilin aleyhine yapılan ikrârda sorumluluk altına girmek söz konusu olup bu vekâlete aykırı olduğu için husûmete vekîl olan kişi müvekkilinin aleyhine ikrârda bulunamaz.⁸⁵

Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971) bu meselede "Kıyasa uygun olan budur." diyerek İmam Züfer'in (v. 158/775) görüşünü tercih etmiştir.⁸⁶

⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XX, 84.

⁸² Kefevî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr*, I, 409-410.

⁸³ Serahsî, *el-Mebsût*, XX, 62; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VII, 395; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VIII, 492; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 301.

⁸⁴ *Mecelle*, md. 692; Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerh-i Mecelleti'l-Ahkâm*, II, 1079; IV, 3262.

⁸⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, XIX, 5, 90; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VII, 418; Merginânî, *el-Hidâye*, III, 1149.

⁸⁶ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 348.

Bir malı teslim almak için verilen vekâlet, dava açmaya vekâleti gerekli kılmaz. Bu konuda ittifak vardır. Ancak bir mal davasına vekîl olan kişi üç imama göre malı teslim almaya (kabza) da vekîl kabul edilir. İmam Züfer'e göre mal davasına vekîl olmak, malı teslim almaya vekîl olmayı gerekli kılmaz. Çünkü müvekkil sadece dava açma vekâleti vermiş, malı teslim alma vekâleti vermemiştir. Mal davasına ehil görülen biri, malı teslim almaya layık ve ehil görülmeyebilir. Bundan dolayı vekîle, malı teslim alma vekâleti verilmemişse onun bu konuda salahiyeti olamaz.⁸⁷

Bu meselede Mergînânî, Haskefî, Molla Hüsrev (v. 885/1480) ve Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971) gibi âlimler, toplumda fesat yaygınlaştığı için İmam Züfer'in ictihadının müftâbih olduğunu belirtmişlerdir. *Mecelle*'de de "Husûmete vekâlet kabza vekâleti müstelzim olmaz."⁸⁸ şeklinde İmam Züfer'in görüşü kabul edilmiştir.⁸⁹

Üç imama göre dava açmaya ve malı teslim almaya vekîl kılınan bir kişi sulha da vekîl olur. İmam Züfer'e göre davaya ve malı teslime vekâlet sulha vekâleti gerekli kılmaz. Bu nedenle bir kimse başka bir şahsı davasına vekîl edip o da izin almaksızın bu davadan sulh olsa, İmam Züfer'e göre sulh sahih ve geçerli (nâfiz) olmaz. Bu meselede zamanın fesadından dolayı İmam Züfer'in görüşü ile fetva verilmiştir.⁹⁰

Borcu almaya vekîl olan kişi, müvekkilinin alacağını borçlu olan şahıstan talep ettiğinde borçlu borcunu ödediğini iddia eder ve vekîlden müvekkilin borcu aldığını bilmediğine dair yemin etmesini talep ederse, İmam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre borçlu böyle bir talepte bulunamaz. İmam Züfer'e göre borçlu, vekîlden bunu talep edebilir, vekîl yeminden kaçınırsa vekâleti düşer, ancak borçlu borcundan berî olmaz, alacaklı kişi delil ibraz etmek suretiyle borcunu talep edebilir. Çünkü vekîl müvekkilinin borcunu aldığını ikrâr ederse ikrârı bağlayıcı olduğu için; inkâr ederse yeminden kaçındığı için borcu teslim alma

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XIX, 20-21; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 1148; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VIII, 306.

⁸⁸ *Mecelle*, md. 1509.

⁸⁹ Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 1148; Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 505; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-Hükkâm*, II, 291; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, VI, 349.

⁹⁰ Bilmen, *a.g.e.*, VIII, 14.

hakkı kendisinden düşer.⁹¹ Bu meselede bazı âlimler İmam Züfer'in ictihadını tercih etmiştir.⁹²

Borç, borçlu olan şahsa hibe edilirse üç imama göre akit borçlunun kabulü ile tamam olur (هبة الدين ممن عليه الدين يتم إياها بالقبول). Borçlu, "Kabul etmiyorum." Derse, borç devam eder. Borcun ibrâ (iskât) edilmesi halinde kişinin kabulü olmadan akit tamam olur (الإبراء يتم من غير قبول). İmam Züfer'e göre borcun hibe ve ibrâ edilmesi aynı şey olup her ikisinde de borç kabûle muhtaç olmadan sâkıt olur. Çünkü her iki akitten yani hem borcun borçluya hibe edilmesinden hem de borcun ibrâ edilmesinden maksat temlik değil, ıskâttır. Kabul temlîkin olduğu akitlerde şarttır, ıskât olan akitlerde şart değildir. Deyn olan bir şey ise temlike mahal olamaz.⁹³

Ömer Nasuhi Bilmen (v. 1971) borcun borçluya hibe edilmesinde kabulün şart olmadığını ve sahih olan kavlin bu olduğunu söylemiştir.⁹⁴

Bir kişi devlet başkanına veya devletin yetkili bir merciine bir şahsı şikâyet eder, şikâyet üzerine bu şahıstan haksız yere bir mal alınırsa, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Ebû Yusuf'a göre, malı alınan şahıs şikâyetinde bulunan kişiye kendisinden alınan malı tazmin ettiremez. İmam Züfer'e göre tazmin ettirebilir. İmam Muhammed'in görüşü de İmam Züfer'in görüşü ile aynı olup, bu meselede şikâyetler çoğaldığı için caydırıcı olması amacıyla İmam Züfer'in görüşü ile fetva verilmiş ve bu, İmam Züfer'in görüşüyle fetva verilen meseleler arasında sayılmıştır.⁹⁵

Şüf'a hakkının kullanılabilmesi için akarın bedelli bir akitle satılması gerekir. Akarın bedel olmaksızın, karşılıksız hibe yoluyla bağışlanması halinde şüf'a hakkı kullanılamaz. Ancak hibe karşılıklı olursa yani karşı taraf da hibe olarak aldığı akarın karşılığında başka bir şeyi hibe olarak verirse (ivazlı hibe), akit hibe akdinden bedelli akde dönmüştür. Bu durumda üç imama göre bedeller karşılıklı olarak teslim alındığında (وقت التقابض) şüf'a hakkı vacip olur. İmam Züfer'e göre karşılıklı olması şartıyla yapılan hibe başlangıçtan itibaren muâvazalı bir akit

⁹¹ Serahsî, *el-Mebsût*, XIX, 10; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VII, 423.

⁹² İbn Âbidînzâde, *Kurratü Uyûni'l-Ahyâr*, XI, 476-477.

⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, XII, 73-74.

⁹⁴ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, IV, 251.

⁹⁵ İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*, Thk. Ahmed Azzev, Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2003/1424, V, 490; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, VIII, 394; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 338-339.

olduğu için akit kurulduğu andan itibaren bedeller teslim alınmasa da şüf'a hakkı vacip olur.⁹⁶

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) bu meselede Makdisî'nin (v. 1004/1596) İmam Züfer'in ictihadını tercih ettiğini, ancak ondan başka bu görüşü tercih eden başka bir âlim görmediğini ifade etmiştir.⁹⁷

Bir kişi ortaklık veya komşuluk sebebiyle şüf'a hakkını iddia ederse, akar satıldığında şüf'a hakkına sebep olan akarın kendi mülkiyetinde olması gerekir. Müşteri akarı satın aldıktan sonra şefî' şüf'a hakkını talep eder, müşteri de bu hakkı inkâr ederse şefî'in bunu kendine ait olduğunu ispatlaması gerekir. Bunu ispatlamadan şüf'a hakkı sebebiyle satılan akarı (meşfû'u) müşteriden alamaz. İmam Züfer'e göre, ispata gerek olmaksızın şefî'in sözüne itibar edilir. Çünkü yed-i zâhirin delaletiyle şefî'in bu mülkiyeti önceden sabit olduğu anlaşılmaktadır. Önceden sabit olan mülkiyetin de ortadan kalktığına dair bir delil olmadıkça devamı asıldır.⁹⁸

Pîrîzâde (v. 1099/1688) buna benzer bir mesele zikrederek bunun İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen görüşlerden olduğunu söylemiştir.⁹⁹

Şefî' akarın satıldığını duyduktan sonra şüf'a hakkı sebebiyle akarı kendisinin alacağını talep etmelidir. Bu talepten sonra İmam Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, akarı almaktan vaz geçtiğini dili ile söylemedikçe satın alma işlemlerini geciktirmekle şefî'in şüf'a hakkı bâtil olmaz. İmam Züfer'e göre şefî'in talebi üzerinden bir ay geçtiği halde mazeretsiz olarak akarı satın almazsa şüf'a hakkı bâtil olur. Çünkü bu hakkın mazeretsiz olarak geciktirilmesinde müşterinin zararı söz konusudur. Şefî'in zararı, başka bir kimseye zarar verilerek giderilemeyeceği için bu sürenin en fazla bir ay olarak takdir edilmesi gerekir. İmam Muhammed de bu süreyi en fazla bir ay olarak takdir etmiştir.¹⁰⁰

Bu meselede *Mecelle*'de "Taleb-i takrir ve işhâddan sonra şefî' eğer âhar diyarda bulunmak gibi bir özr-ü şerîsi yok iken taleb-i husûmeti bir ay tehir ederse hakk-ı şüfâsı sâkit olur." şeklinde İmam Züfer ve İmam Muhammed'in

⁹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 120; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VI, 118; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, XI, 359.

⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, IX, 391.

⁹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 138; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VI, 128; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, XI, 310.

⁹⁹ Pîrîzâde, *el-Kavlü'l-Ezher*, s. 42.

¹⁰⁰ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VI, 139; Mergînânî, a.g.e., IV/1399.

görüşü maddeleştirilmiştir. İbn Âbidîn de bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹⁰¹

Tek akitle birbirinden ayrılabilen iki akar satılır, şefî' de her ikisine şüf' adâr olup sadece birini satın almak isterse, üç imama göre ya her ikisini de satın almak ya da her ikisini de bırakmak zorundadır. İmam Züfer'e göre bir akarı diğerinden ayırmakla herhangi bir zarar söz konusu olmadığı için şefî' anlaşılan bedelden her bir akarın hissesine düşen fiyat karşılığında dilediği akarı alabilir.¹⁰²

İbn Âbidîn, kile sığası ile bu meselede fetvanın İmam Züfer'in ictihadına göre (قیل والفتوى على قوله) olduğunu ifade etmektedir.¹⁰³

Yapılan vakfın sahih olabilmesi için birtakım şartlar vardır. Bu şartlardan biri de vakfedilen şeyin akar yani gayr-i menkul olması gerekir, menkullerin vakfı caiz değildir. Ancak İmameyn'e göre gayr-i menkule tabi olan ve silah, at ve deve gibi cihat için kullanılan menkullerin vakfı caizdir. İmam Ebû Yûsuf'a (v. 182/798) göre bunların dışındaki menkullerin vakfı caiz değildir; İmam Muhammed'e (v. 189/805) göre insanların örf haline getirdiklerin bütün menkullerin vakfı caizdir. Mezhepte tercih edilen de İmam Muhammed'in görüşüdür.¹⁰⁴ Dirhem ve dinâr gibi paraların, menkul olduğu için vakfedilmesi caiz değildir. Ancak İmam Züfer'den (v. 158/775) paraların vakfının caiz olduğu rivayet edilmiştir. Ona, "Dirhemler nasıl vakfedilir?" denildiğinde cevaben, "Onlar mudârebe olarak verilir, kârı tasadduk edilir." demiştir.¹⁰⁵

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) daha sonraki dönemde paraların vakfı örf haline gelince, birçok Hanefî fakihinin buna İmam Muhammed'in görüşüne binaen cevaz verdiğini, ancak bu hususta ilk fetvanın İmam Züfer'e ait olduğunu ifade etmiş ve bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹⁰⁶

Babanın oğul, oğlun baba, kadının kocası ve kocanın karısı lehine yapacağı şahitliğin, büyük günah işleyen ve hadd-i kazif cezası alan kişinin şahitliğinin

¹⁰¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 339; *Mecelle*, md. 1034; *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, s. 376-377.

¹⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, XIV/136; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, VI, 156; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, XI, 390.

¹⁰³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, VII, 163; IX, 410.

¹⁰⁴ Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 926-927; Ömer İbn Nüceym, *en-Nehru'l-Fâik*, III, 312; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VI, 557.

¹⁰⁵ Ömer b. Nüceym, *a.g.e.*, III, 312; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VI, 557-558.

¹⁰⁶ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VI, 558, V/340. Ayrıca bkz. Kefevî, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr*, I, 409, 414.

makbul olmadığına mezhepte ittifak vardır. Ancak âmâ olan (iki gözü görmeyen) kişinin şahitliği hakkında imamlar ihtilaf etmiştir. İmam Ebû Hanîfe (v. 150/767) ve İmam Muhammed'e (v. 189/805) göre, gözleri görmeyen kişinin şahitliği makbul değildir. Ebû Yûsuf'a (v. 182/798) göre olay cereyan ederken (tehammülü'-ş-şehâde) gözleri sağlam olan ama şahitliği yerine getirirken (edâü'-ş-şehâde) gözleri görmeyen kişinin şahitliği makbuldür. İmam Züfer'e (v. 158/775) göre bu kişinin görme ile alakalı konularda şahitliği makbul değildir, ancak işitme ile ilgili konularda gözü gören kişi ile aynı olduğu için şahitliği makbuldür.¹⁰⁷

Hamevî, âmânın işitme ile bilinebilecek konularda şahitliğinin kabul edilmesini İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikreder.¹⁰⁸

Davanın sahih olabilmesi için ayn veya deyn olan müddeânın malum olması gerekir. Ayn olan müddeâ menkul ise hâkimin huzuruna getirilmesi, gayr-i menkul ise sınırlarının belirtilmesi ile malum olur. Gayr-i menkul, bir veya iki sınırının belirtilmesi ile malum hale gelmez; malum olması için üç imama göre en az üç sınırının belirtilmesi gerekir. İmam Züfer'e göre dört sınırın ve bu sınırları ile birlikte bulunduğu bölgenin açıkça belirtilmesi gerekir. Deyn olan müddeânın malumiyeti ise cinsinin, türünün (nev'inin), sıfatının ve miktarının açıklanması ile olur.¹⁰⁹

Hamevî bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹¹⁰

İmam Ebû Yûsuf'a göre, vasiyet edilen malın ayrılabilen parçaları vasiyete dâhil değildir. İmam Züfer'e göre, faydanın kendisi ile tamamlandığı parçalar vasiyet edilen eşyadan ayrılrsa da bu mala tabi olduğundan, parçalar vasiyete dâhildir. Buna göre bir kimse bir şahsa Mushaf'ı vasiyet ederse, İmam Ebû Yûsuf vasiyete sadece Mushaf'ın dâhil olduğunu, İmam Züfer ise, kılıf Mushaf'a tabi olduğu için vasiyete Mushaf ile birlikte kılıfın da dâhil olduğunu ifade etmiştir. Bir terazinin vasiyet edilmesinde de Ebû Yûsuf sadece iki kefe ile terazi kolunun (kefeleri tutan demirlerin), İmam Züfer ise bunlarla birlikte göstergenin ve binicinin de vasiyete dâhil olduğunu söylemiştir. Hanefî mezhebinde bazı âlimler

¹⁰⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 113.

¹⁰⁸ Hamevî, *Ukûdu'd-Dürer*, s. 149-210.

¹⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, XVI, 87; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, VIII, 414, IX, 96; Mergînânî, *el-Hidâye*, III, 1156.

¹¹⁰ Hamevî, *Ukûdu'd-Dürer*, s. 176.

İmam Züfer'in görüşünü tercih etmişlerdir. İbn Âbidîn de bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹¹¹

Mültakit, lukata için kendi malından bir takım harcama yaptıktan sonra mal sahibi ortaya çıkıp malını talep ederse masraflarını alıncaya kadar malı hapsedebilir. Ancak hapsettikten sonra mal telef olursa, mültakitın yaptığı harcama üç imama göre sâkıt olmaz, İmam Züfer'e göre sâkıt olur.¹¹²

İbn Âbidîn bu görüşü İmam Züfer'in müftâbih olan icthadları arasında zikretmiştir.¹¹³

Mezhepte kabul edilen görüşe göre hayatta olan bir kişi, ancak ölen bir kişiye mirasçı olabilir (إرث الحي من الميت). Buna göre bir şahsın vefatı hakikaten veya hükmen tahakkuk etmedikçe mirasçılık cereyan etmez ve vârislerin onun malları üzerinde tasarrufları sahih olmaz. İmam Züfer'e göre vârisler mûrisin hayatının en son aşamasında yani vefatının hemen öncesinde mirasçı olur (إرث الحي من الحي). Bundan dolayı miras bırakılan mal mûrisin vefatından hemen önce onların mülkiyetine geçer ve vârislerin bu mallar üzerindeki tasarrufları sahih olur.¹¹⁴

İbn Âbidîn, canlının ancak ölüye mîrâşçı olabileceği (إرث الحي من الميت) görüşünü İmameyn'e, canlının hayatının en son anında vefat etmeden önce canlı olan bir kişiye mîrâşçı olabileceği görüşünü de (إرث الحي من الحي) İmam Züfer'e ve Irak ulemasına nispet etmiş ve *Tatarhâniyye*'de bu görüşün tercih edildiğini söylemiştir.¹¹⁵

Bir kişi bir adama koyun sürüsü veya buğday yığını gibi muayyen olan ya da aynı cinsten keylî veya veznî olan muayyen malının üçte birini vasiyet eder, sonra vasiyet edilen malın üçte ikisi helak olursa, üç imama göre vasiyet edilen maldan kalan üçte biri mûsâlehe verilir. İmam Züfer'e göre miras olarak kalan tüm malın üçte biri mûsâlehe verilir. Çünkü mûsî, vasiyette bulunurken malın helak olacağı ve mülkiyetinden çıkacağı bilinmiyordu. İcabta bulunduktan sonra mûsâleh,

¹¹¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi*, X, 565; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 339.

¹¹² İbn Âbidîn, *a.g.e.*, VI, 433.

¹¹³ Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 894; Haskefî, *ed-Dürri'l-Muhtâr*, s. 356; İbn Âbidîn, *a.g.e.*, V, 339; VI, 433.

¹¹⁴ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, X, 527; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, V, 221.

¹¹⁵ İbn Âbidîn, *a.g.e.*, X, 527-528.

müşinin malının üçte birine ortak olmuştur. Bu nedenle helak olan mal ortak maldan gitmiş kabul edilir; kalan malın tamamında ise ortaklık devam eder.¹¹⁶

Bu meselede ihtilafın nedeni vasiyette üç imamın ölüm sonrasına, İmam Züfer'in de vasiyet edilen zamana itibar etmesidir. Bazı Hanefî âlimler bu konuda İmam Züfer'in görüşünü tercih etmişler, Hamevî de (v. 1098/1687) bu meseleyi İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹¹⁷

4. Ukûbât İle Alakalı Konular

Bir kişi: “Ya onu öldürürsün ya da seni öldürürüm.” şeklinde bir şahsı öldürmeye icbar eder, öldürülmek istenen şahıs da mükrehe, “Baskı altında olmaksızın beni öldür, kanım sana helal olsun.” der, mükreh de onu öldürürse, üç imama göre öldüren kişiye (mükrehe) de mükrihe de kısâs uygulanmaz, ancak mükrih diyet verir. İmam Züfer'e göre mükrehe kısâs uygulanır.¹¹⁸

Pîrîzâde bu meseleyi İmam Züfer'in fetva verilen görüşleri arasında zikretmiştir.¹¹⁹

Üç imama göre zaman aşımı, başlangıçta şahitliğin kabulüne engel olduğu gibi yargı hükmünden sonra oluşan zaman aşımı da haddin uygulanmasına engel olur. İmam Züfer'e göre yargı kararından sonra meydana gelen zaman aşımı haddin uygulanmasına engel olmaz. Örneğin zâni, had gereği celdenin bir kısmı (mesela altmış kamçı) uygulandıktan sonra firar eder, zaman aşımına uğradıktan sonra tekrar yakalanırsa üç imama göre zâniye kalan ceza (yani yirmi kamçı) uygulanmaz. İmam Züfer'e göre bu durumda zâniye kalan ceza da uygulanır.¹²⁰

Pîrîzâde bu meseleyi, İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meseleler arasında zikretmiştir.¹²¹

Şüphe ile olan ilişkilerde zina haddi uygulanmaz. Ancak âmâ olan kişi, yatağında yatan bir kadın ile ilişkiye girdikten sonra kadının karısı olmadığı açığa çıkar ve “Ben onu karım zannetmiştim.” Derse, İmam Ebû Yûsuf'a göre yatakta başka kadınların da yatma ihtimali olduğu için zan ile yapılan bu ilişkiyi helal kabul etmek caiz olmadığından âmâyâ had uygulanır. İmam Züfer'e göre had

¹¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, XXVII/148, XXVIII/101; Mergînânî, *el-Hidâye*, IV, 1731.

¹¹⁷ Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, XIII, 423; Hamevî, *Ukûdu'd-Dürer*, s. 193; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, XI, 391.

¹¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, XXIV, 80; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, X, 108.

¹¹⁹ Pîrîzâde, *el-Kavlül-Ezher*, s. 46.

¹²⁰ Mergînânî, *el-Hidâye*, II, 757-758; Aynî, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, VI, 327.

¹²¹ Pîrîzâde, *el-Kavlül-Ezher*, s. 46-47.

uygulanmaz. Çünkü zahir olan yatakta karısının uyumasıdır. Âmanın zannı da zahir olan bir delile dayanmaktadır. Kendi karısı zannederek başka bir kadın ile zifafa girdiğinde şüpheli ilişki söz konusu olduğu gibi burada da şüpheli bir ilişki vardır.¹²²

İbn Âbidîn (v. 1252/1836) bu meselede Ebu'l-Leys'in (v. 373/983) İmam Züfer'in görüşünü tercih ettiğini beyan etmiş ve bunun İmam Züfer'in kavli ile fetva verilen meselelerden olduğunu söylemiştir.¹²³

E. SONUÇ

Hanefi mezhebi, İmam 'Azam ve öğrencilerinin ictihadlarından oluşan bir mezheptir. Öğrencilerinin ictihadlarını da onun ictihadlarına irca ederek Hanefi mezhebini sadece İmam 'Azam'ın mezhebi gibi göstermeye çalışmak isabetli değildir.

Ancak mezhep disiplini açısından imamların ictihadlarının tercih edilmesinde birtakım usuller belirlenmiş ve mezhepte bu usuller kabul görmüştür. Buna göre Hanefi mezhebi imamlarının ittifak ettikleri meselelerde, Hanefi bir müftü bununla fetva verir. İhtilaf edilen konularda İmam 'Azam'ın, onun kavli olmazsa Ebû Yûsuf'un, onun da olmazsa İmam Muhammed'in ictihadını, daha sonra İmam Züfer veya Hasan b. Ziyad'ın kavlini tercih eder. İmam 'Azam bir tarafa, İmameyn bir tarafa olursa, İmam 'Azam'ın görüşünü alır. Şayet müftü ictihad ehlinde ise, iki taraftan birini tercih edebilir. Delilin kuvvetli olmasından veya zamanın değişmesinden dolayı bir meselede İmameyn'in veya İmam Züfer'in görüşü tercih edilmişse, müftü de bu görüşe göre fetva verir.

Görüşlerin tercihindeki usuller bu olmakla birlikte genel olarak ibadetlerle ilgili hususlarda İmam 'Azam'ın, yargı ve şehâdet ile ilgili hususlarda İmam Ebû Yûsuf'un, zevi'l-erhâmın vâris olması hususunda İmam Muhammed'in görüşleri diğer imamların görüşlerine tercih edilmiştir. Ancak buna rağmen birçok meselede bu usulün dışına çıkıldığı görülmektedir. Örneğin İmam Züfer'in, sayısında ihtilaf edilmekle birlikte, birçok görüşü diğer imamların kavline tercih edilerek mezhebin görüşü kılınmıştır. Hatta daha sonraki dönemlerde bazı meselelerde, imamların görüşlerine rağmen müteahhirun Hanefi fakihlerin görüşleri ile fetva verilmiştir.

Nitekim İmam Züfer'in Hanefi mezhebinde tercih edilen görüşlerine dair yaptığımız bu çalışmada tespit edebildiğimiz kadarı ile takriben elli meselede

¹²² Serahsî, *el-Mebsût*, IX, 48; Kâsânî, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi*, IX, 176.

¹²³ İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, V, 340; VI, 40.

Züfer'in ictihadı tercih edilmiştir. Bunlardan yirmi beşi mezhepte müftâbih kabul edilirken, diğer yirmi beşi de Tahâvî, Kudûrî, Serahsî, Kâsânî, İbnü'l-Hümâm, İbn Âbidîn ve Ömer Nasuhi Bilmen gibi âlimler tarafından tercih edilmiştir.

Müftâbih olan görüşlerin beşi ibadetlerle, üçü ahvâl-i şahsiye ile, on dördü muâmelât ile, üçü de ukûbât ile alakalı konulardır. Tercih edilen görüşlerinden sekizi ibadetlerle, beşi ahvâl-i şahsiye ile, on ikisi de muâmelât ile alakalı konulardır.

*Mecelle'*de dört, *Osmanlı Aile Hukuk Kararnâmesi'*nde de iki madde İmam Züfer'in görüşü doğrultusunda kanunlaştırılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Thk. Şuayb Arnavût, Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 2015/1436, I-LII.
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm*, İstanbul : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, , 2016, I-IV.
- Arasoğlu, Mustafa, *İmam Züfer'in Hanefî Mezhebinde Müftâbih Olan Görüşleri*, Konya : Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed, *el-Binâye Şerhu'l-Hidâye*, Thk. Eymen Sâlih Şa'bân, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2012/1433, I-XIII.
- Aytekin, Mehmet Ali, *İmam Züfer'in Hanefî Mezhebindeki Konumu ve Fıkhi Görüşleri*, , Konya : Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Bekdâş, Sâid, *Tekvinü'l-Mezhebi'l-Hanefî mea Temmülât fî Zavâbiti'l-Müftâ bih*, Medine : Dâru's-Sirâc, , 1436/2015.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul : Bilmen Basım ve Yayınevi, [t.y.], I-VIII.
- Buharî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Riyad : Dâru's-Selâm, , 1999/1419.
- Cessâs, Ebû Bekr er-Râzî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, Medine-i Münevvere : Dâru's-Sirâc, 2010/1431, I-IX.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Ebû Hanîfe*, Trc. Osman Keskioglu, Ankara : Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *el-Misbâhu'l-Münîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, Tarablus : el-Müessesetü'l-Hâdisetü li'l-Kitâb, [t.y].

- Hamevî, Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *Ukûdu'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihi min Akvâli'l-İmâm Züfer*, Thk. ve Nşr. Ünal Şahin, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, Yıl: 2017, s. 201-202.
- Haskefî, Alâuddîn Muhammed b. Ali, *ed-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenviri'l-Ebsâr ve Câmi'i'l-Bihâr*, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/1433.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd*, Medine : el-Mektebetü's-Selefiyye, [t.y.], I-XIV.
- İbn Âbidîn, Muhammed b. Emîn b. Ömer, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Thk. Abdulmecîd Ta'me Halebî, Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, 2015/1436, I-XII.
- İbn Âbidînzâde, Muhammed Alâuddîn b. Seyyid Muhammed Emîn, *Kurratü Uyûni'l-Ahyâr li Tekmileti Reddî'l-Muhtâr (Reddu'l-Muhtâr ile birlikte)*, Thk. Abdulmecîd Ta'me Halebî, Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, 2015/1436, I-XII.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdülvâhid, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995/1415, I-X.
- İbn Kemâl Paşa, Şemsüddîn Ahmed b. Süleyman, *el-İzâh fî Şerhi'l-İslâh*, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2007/1428, I-II.
- İbn Kudâme, Abdullah b. Ahmed, *el-Muğnî*, Nşr. Muhammed Abdulkadir Atâ, Lübnan : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008, I-VIII.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *es-Sünen*, Beyrut : Dâru'l-Ma'rife, 1998/1419, I-IV.
- İbn Mâze, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Buhârî, *el-Muhîtu'l-Burhânî fî'l-Fıkhi'n-Nu'mânî*, Thk. Ahmed Azzev, Beyrut : Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2003/1424, I-XI.
- İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhim, *el-Bahru'r-Râik*, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997/1418, I-IX.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr İbn Mesûd, *Bedâiu's-Sanâi fî Tertibi's-Şerâi'*, Thk. Muhammed Muhammed Tâmir, Kahire : Dâru'l-Hadis, , I-X.
- Kâsım b. Kutluboga, el-Cemâli el-Mısırî, *et-Tercih ve't-Tashih ale'l-Kudûrî*, Thk. Abdullah Nezîr, Beyrut : Müessesetü'r-Reyyân, 2005/1426.
- Kefevî, Mahmûd Süleyman, *Ketâibü A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mânî'l-Muhtâr*, Thk. Komisyon, İstanbul : Mektebetü'l-İrşâd, 2017/1438, I-IV.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *Lemehâtü'n-Nazar fî Sireti'l-İmâm Züfer*, Kahire : Matbaatü'l-Envâr, 1949/1368.
- Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, [t.y.].
- Mergînânî, Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Kahire : Dâru's-Selâm, 2012/1433, I-IV.
- Mevsilî, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut : Dâru'l-Kalem, [t.y.], I-V.

- Nesefî, Necmüddîn Ebû Hafs, *el-Manzûmetü'l-Hilâfiyyât*, Thk. Hasan Özer, Beyrut : Müessesetü'r-Reyyâ, 2010.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz, *Dürerü'l-Hükkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, İstanbul : Fazilet Neşriyat, [t.y.], I-II.
- Muhammed eş-Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl (el-Mebsût)*, Thk. Muhammed Boynukalın, Beyrut : Dâru İbn Hazm, 2012/1433, I-XII.
- Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, *el-Ahvalü's-Şahsiyye fî's-Şerîati'l-İslâmiyye*, Beyrut : el-Mektebetü'l-İlmiyye, 2003/1424.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, Thk. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Beyrut : Dâru'l-Beşâir'i'l-İslâmiyye, 1986/1406, I-IX.
- Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, Yayına Haz. Orhan Çeker, Konya: , Mehîr Vakfı yayınları, 2016.
- Ömer İbn Nüceym, Sirâcüddîn b. İbrâhim, *en-Nehru'l-Fâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik*, Nşr. Muhammed Ali Beyzûn, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2002/1422, I-III.
- Pîrîzâde, Burhânüddîn İbrâhim b. Hüseyin b. Ahmed, *el-Kavlü'l-Ezher fîmâ Yüftâ fihî bi Kavli'l-İmâm Züfer*, Thk. Ömer b. Muhammed eş-Şeyhlî, [y.y.] : Mektebetü Dâri Bağdâd, 2011/1432.
- Serahsî, Şemsüddîn Ebû Bekr, *el-Mebsût*, Thk. Halîl Muhyiddîn el-Meys, Beyrut : Dâru'l-Fikr, 2010/1431, I-XXX.
- Şeyhizâde Dâmâd Efendi, Abdurrahman b. Muhammed, *Mecma'u'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Beyrut : Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998/1419, I-IV.
- Şürûnbulâlî, Hasen b. Ammâr, *İmdâdü'l-Fettâh Şerhu Nûri'l-İzâh*, Thk. Beşşâr Bekrî Arabî, Dimeşk, Dâru Kubâ, 2002/1423.
- Tahâvî, Ahmed b. Muhammed Ebû Ca'fer, *Şerhu Meâni'l-Âsâr*, Thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1994/1414, I-V.
- Timurtâşî, Muhammed b. Abdullah el-Gazzî , *Tenvîru'l-Ebsâr ve Câmi'u'l-Bihâr (ed-Dürri'l-Muhtâr ile birlikte)*, Nşr. Muhammed Ali Beyzûn, Beyrut, 2002/1423
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, Thk. Abdurrahman Muhammed Osman, Beyrut : Dâru'l-Fikr, 1983/1403, I-V.
- Ünal, Şahin, *Tahkîku Nukûdu's-Surer Şerhu Ukûdi'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihî min Akvâli'l-İmâm Züfer*, *İslâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 37, Yıl: 2017, s. 149-210. Ünal Şahin, *Tahkîku Sülûki üli'n-Nazar li halli Ukûdi'd-Dürer fîmâ Yüftâ bihî min Akvâli'l-İmâm Züfer*, *Tahkik : İslami İlimler Araştırma ve Neşir Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 2019, s. 129-209.
- Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, İstanbul : İFAV, 2018.
- Zühaylî, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, Trc. Komisyon, İstanbul : Feza Yayıncılık: 1994, I-X.